

SOM1025 fort Sint Anthonie

ADMINISTRATIEVE GEGEVENS

Naam: Fort Sint Anthonie

Plaats: 's-Hertogenbosch

Complextype: Fort

Datering: 1597-heden

Beschrijving: Fort ter verdediging van de stad langs de weg naar Vught

Kaarten

Locatie



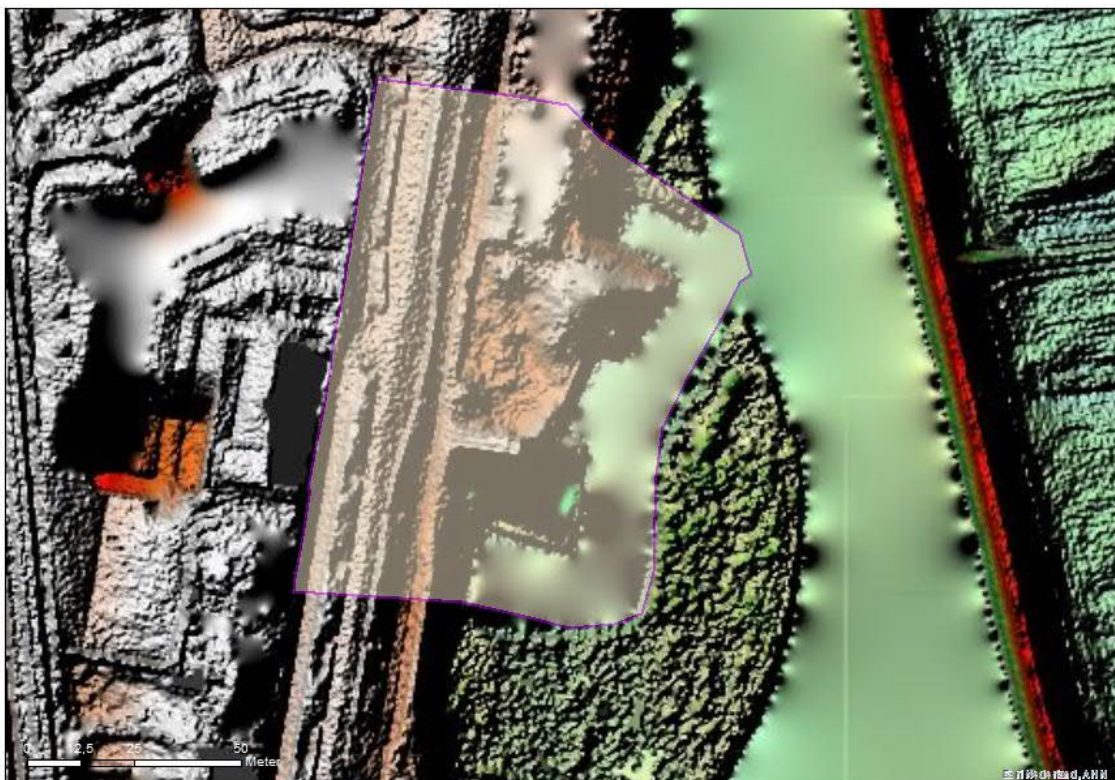
Bron: topografische gegevens in Geo-web, gemeente 's-Hertogenbosch

Luchtfoto



Bron: luchtfoto 2020 in Geo-web, gemeente 's-Hertogenbosch

AHN



Bron: AHN 3, maaiveld – hillshade

Kadastrale gegevens

Perceelsaanduiding kadaster	Geheel of deel van perceel	Eigenaar
HTG00 S01306	Deel	Gemeente
HTG00 S00491	Deel	Gemeente
HTG00 S00492	Deel	Gemeente
HTG00 S01017	Deel	Gemeente
HTG00 S00184	Geheel	Particulier
HTG00 S00857	Geheel	Particulier
HTG00 S00856	Geheel	Particulier
HTG00 S00855	Geheel	Gemeente
HTG00 S00187	Geheel	Particulier
HTG00 S01016	Geheel	Particulier
HTG00 S00188	Deel	Particulier
HTG00 S01015	Geheel	Particulier



Bron: kadastrale gegevens in Geo-web, gemeente 's-Hertogenbosch

INVENTARISATIE

Landschappelijke en historische gegevens

Fort Sint Anthonie is gebouwd op een dekzandrug, een van nature hoger gelegen deel in een laaggelegen, moerasachtige omgeving. Vanaf de stichting van 's-Hertogenbosch aan het eind van de twaalfde eeuw lag op deze dekzandrug de weg tussen de stad en Vught en ontstond er lintbebouwing aan de weg. In de zestiende eeuw, toen 's-Hertogenbosch eerst bedreigd werd door de Gelderse en later door de Staatse troepen, bleek het noodzakelijk deze bebouwing te verwijderen om vanuit de stad een beter zicht op de omgeving te hebben. Om de stad en de toegangsweg beter te kunnen bewaken en verdedigen en om de vijand op afstand van de stadsmuren te houden werd in 1597 besloten fort Sint Anthonie te bouwen. Het fort wordt ook wel aangeduid als Sint Anthoniusschans of Kleine Schans (na de bouw van het grotere fort Isabella in 1618, ten zuidwesten van fort Sint Anthonie).

Fort Sint Anthonie werd aangelegd op de Vughterweg, ongeveer zevenhonderd meter buiten de Vughterpoort, op de plaats waar zich voorheen slagbomen bevonden. De grondvorm van het fort bestond uit een vijfhoek, waarvan op vier punten een bastion werd geplaatst. Aan de noordzijde bevond zich geen bastion, hier kon men via een brug vanaf de Vughterweg het fort betreden. Via een brug aan de zuidzijde van het fort kon men de Vughterweg weer bereiken. Voor de omgrachting van het fort werd een aftakking van de Dommel gegraven. Het fort werd binnen de muren met aarde gevuld en op de muren werden wallen aangelegd om kanonnen op te kunnen plaatsen. Binnen de wallen werden kazernes gebouwd.

Vanuit het fort lukte het in 1629 een tijdlang om de Staatse troepen weg te houden bij de stadsmuren, totdat het fort op 19 juli toch ingenomen werd, waarna ook de stad bereikt kon worden. Na deze periode bleef het fort zijn functie behouden. Regelmatig werden rapporten over het verval van de muren van het fort opgesteld. Toch lijkt het erop dat tot in de negentiende eeuw geen grote restauratiewerkzaamheden werden ondernomen, behalve het slechten van de borstweringen in 1757. In 1806 en 1810 werd in rapporten opgemerkt dat de muren van het fort op instorten stonden. Toch is onduidelijk of er toen onmiddellijk herstellingen hebben plaatsgevonden. Het is mogelijk dat ten tijde van de Belgische Opstand, tussen 1830 en 1839, het noodzakelijk werd geacht het fort te herstellen. Ook is er sprake van een herstellingsfase in 1870, hoewel niet duidelijk is wat deze herstellingen inhielden.

In 1886 werd het fort, in navolging van de Vestingwet van 1874, van zijn militaire functie ontdaan. Een jaar later werden de twee westelijke bastions geslecht en een deel van de gracht gedempt om plaats te maken voor een verbrede Vughterweg. De twee oostelijke bastions bleven bestaan als waterkering en om het hoogteverschil tussen de Dommel en de Vughterweg te overbruggen. In de jaren 30 is op het zuidoostelijke bastion een villa gebouwd naar ontwerp van architect G. Valk.

Archeologische en bodemkundige gegevens

In 2000 is ter plaatse van het westelijk deel van het fort, ten westen van de Vughterweg een proefonderzoek uitgevoerd om vast te stellen wat er nog van het fort bewaard was gebleven. Daarbij bleek het muurwerk diep te zijn weggebroken tot ongeveer 3,2m onder het huidige maaiveld (wat erop neer komt dat het muurwerk bewaard is gebleven tot 3,20+NAP).

Bij kabelwerkzaamheden aan de Vugterweg is vastgesteld dat ca. 60 cm. onder het wegniveau nog resten aanwezig zijn.

Ten oosten van de Vugterweg zijn is het muurwerk van het fort wel bewaard gebleven en nog grotendeels zichtbaar. Aan de zijde van het Bossche Broek vormt het een waterkerende muur. Bij de restauratie daarvan in 2005 is archeologisch onderzoek gedaan. Daarbij bleek het oorspronkelijk muurwerk (eind 16^{de} eeuw) achter een later herstelde schil tot ongeveer 5,80m+NAP bewaard gebleven, dat is 40-60cm onder het huidige maaiveld. De onderzijde van de muren bevindt zich op ongeveer 2,00m+NAP en is gefundeerd op een raamwerk van houten balken en palen. De dikte van het muurwerk bedraagt ongeveer 2,4 meter aan de fundering tot 1,4m op 5,8m+NAP. Aan de met aarde gevulde binnenzijde bevinden zich steunberen ter verzwaring van de muur. In de 19^{de} eeuw zijn de buitenmuren van het fort hersteld door het aanbrengen van nieuwe schillen. Van de oorspronkelijke wallen is bij het onderzoek niets aangetroffen, waarschijnlijk zijn deze bij het slechten van het vestingwerk geheel afgegraven.

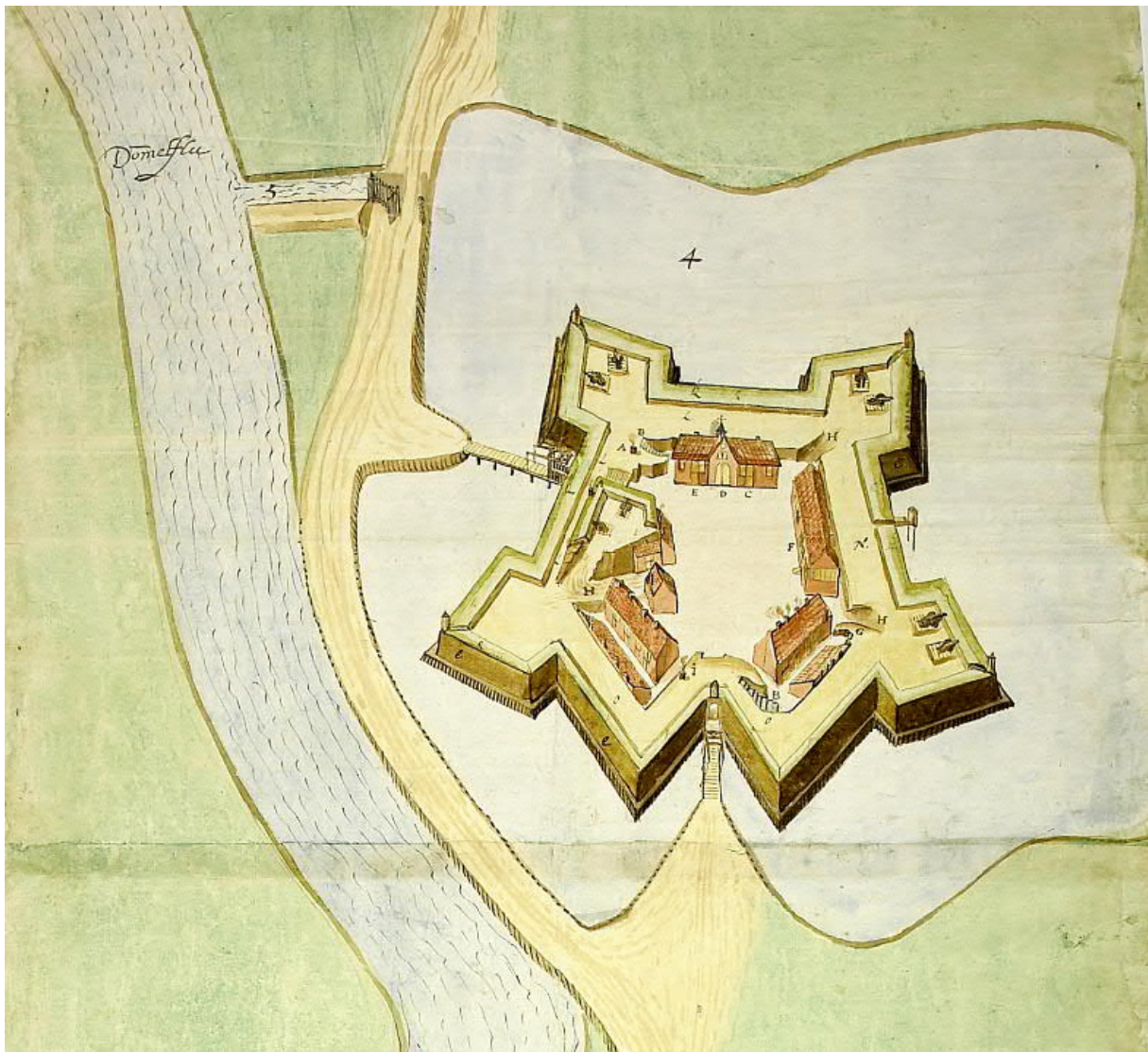
Bouwhistorische gegevens

Zie archeologische gegevens.

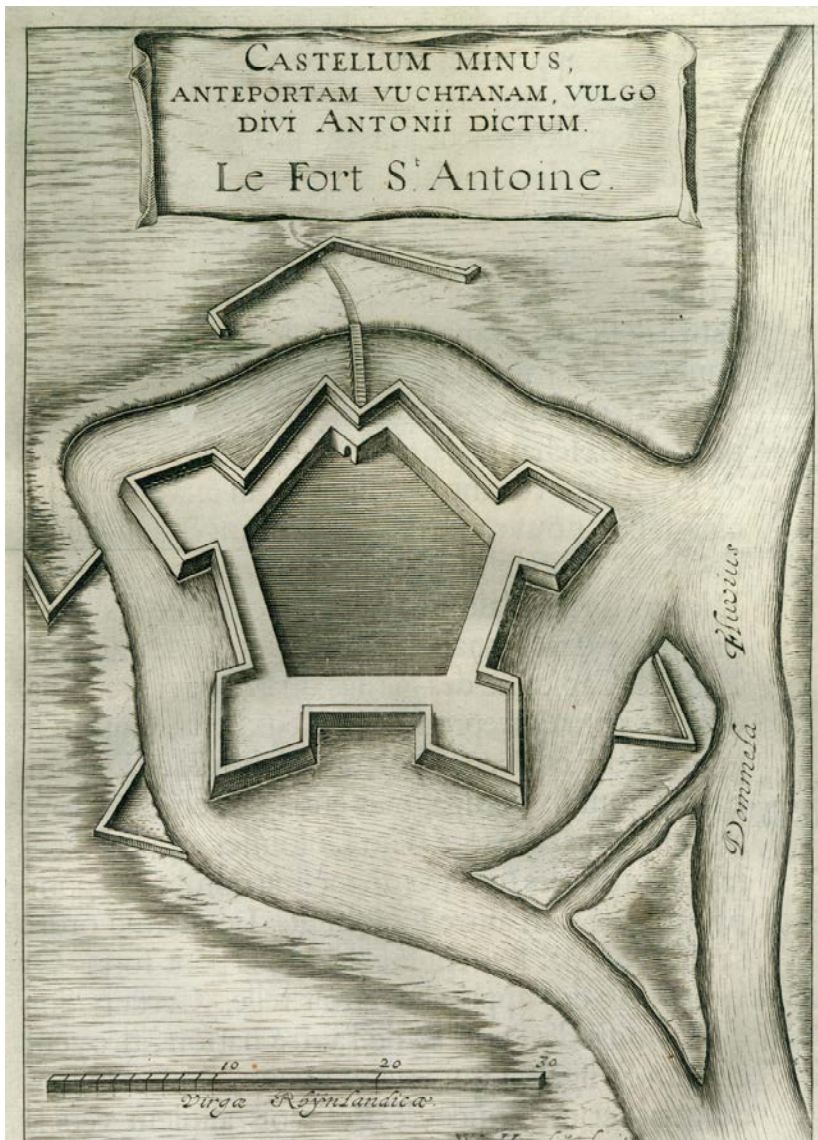
Beeldmateriaal



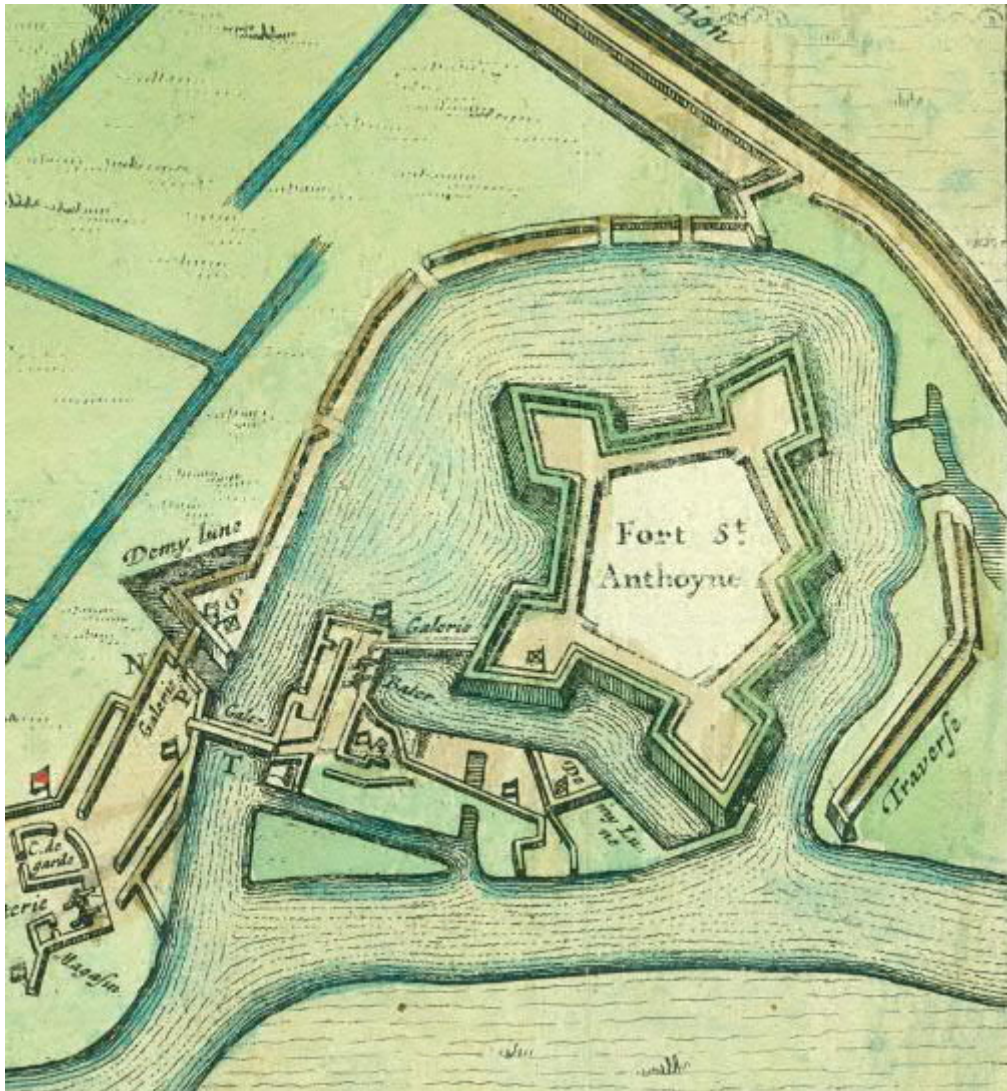
Bron: kadastrale minuut 1832 in Geo-web, gemeente 's-Hertogenbosch



Tekening van fort Sint-Anthonie uit het begin van de 17de eeuw. De weg vanuit 's-Hertogenbosch (aan de onderzijde) loopt om het fort heen. Binnen het fort lagen de woning van de commandant, een kapel, barakken voor de soldaten, magazijnen en kruithuizen. (Collectie Erfgoed 's-Hertogenbosch NL-HiSA,HTA 0000870).



Tekening van fort Sint-Anthonie rond 1629 getekend door D. Heinsius naar een tekening van W. Hondius. (Collectie Erfgoed 's-Hertogenbosch NL-HtSA,HTA 0078150).



Tekening van fort Sint-Anthonie tijdens het beleg in 1629 door Prempart. Op deze tekening is geen bebouwing in het fort getekend. Ten oosten en zuiden van het fort (onder en links) zijn Staatse belegeringswerken getekend. (Collectie Erfgoed 's-Hertogenbosch NL-HtSA,HTA 0002942)



Foto van het archeologisch onderzoek tijdens de restauratie van de muren van het fort in 2005. (Collectie Erfgoed 's-Hertogenbosch, HTAN_PA140013.JPG)

Verstoringsen

De twee westelijke bastions van het fort zijn in de 20^{ste} eeuw diep gesloopt, deze vallen buiten het monument. Ter plaatse van de Vugtherweg is de mate van verstoring onbekend, De aanleg van rioleringen zal de ondergrond plaatselijk diep hebben verstoord. Op het zuidoostelijke bastion is in de jaren '30 een villa gebouwd. Daarbij zal de ondergrond zijn verstoord maar het muurwerk van het fort is daarbij gehandhaafd.

Veldbezoek

Veldbezoek heeft plaatsgevonden op 9 oktober 2020. Daarbij zijn geen opvallende zaken geconstateerd.









Situatie tijdens veldbezoek. (foto: Ronald van Genabeek)

Risico op degradatie

Het gebied is deels in gebruik als plantsoen, deels als openbare weg en deels bebouwd. Met name door aanbrengen of verwijderen van beplanting of het aanleggen van kabels en leidingen bestaat de kans op verstoringen.

Literatuur

I.J. Cleijne, 2006, 's-Hertogenbosch Fort Sint Anthonie. Archeologische begeleiding. (BAAC-rapport 05.290). 's-Hertogenbosch.

R. van Genabeek, 2019, De Moerasdraak, Vestingwerken 1550-1629. In R. van Genabeek, E. Nijhof en F. Schipper (red.) 2019: 's-Hertogenbosch Stad op de Schop. 40 jaar archeologisch onderzoek in 's-Hertogenbosch. 492-507.

E.H. Boshoven en R.J.M. van Genabeek, 2008, 's-Hertogenbosch. Archeologische verwachtingskaart. (BAAC-rapport 05.080) (intern rapport Erfgoed 143)

C.J. Gudde, 1974, 's-Hertogenbosch, geschiedenis van vesting en forten, 's-Hertogenbosch.

J.M.J. Willems, 2011, 's-Hertogenbosch Cultuurhistorische inventarisatie. Definitief onderzoek (Baac rapport C-07.0196 / B-10.0139), 's-Hertogenbosch.

INTERPRETATIE

Wat:

- Binnen het monument bevinden zich de resten van het oostelijke deel van Fort Sint-Anthonie. Deze bestaan uit (deels zichtbaar) muurwerk, aardwerken, funderingen en mogelijk kazematten. Het geheel was omgeven door een gracht. Mogelijk zijn ter plaatse van het fort ook restanten bewaard gebleven van de oude weg naar Vught en lintbebouwing die daar langs heeft gestaan.
- Kwetsbaar, organisch vondstmateriaal is maar in beperkte mate aanwezig. Hooguit in de vulling van de grachten kan hiervan sprake zijn. De houten funderingen onder het muurwerk zijn goed bewaard gebleven.

Waar:

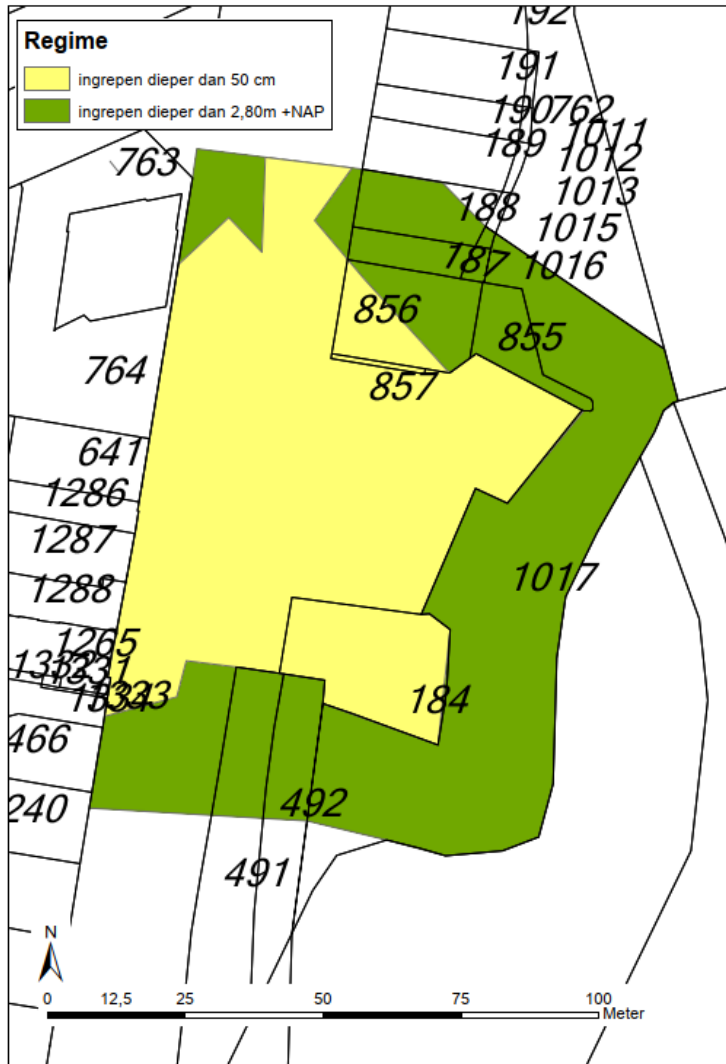
- Het muurwerk is gewaard gebleven vanaf ongeveer 40cm onder het huidige maaiveld. Mogelijk zijn ook andere sporen vanaf deze diepte aanwezig. De onderkant van de archeologische resten ligt ter plaatse van de muren op ongeveer 2,0m +NAP. Mogelijk dat de vulling van de grachten nog dieper reiken.
- Op basis van historisch kaartmateriaal en bewaard gebleven muurwerk kunnen de grenzen van het fort goed worden bepaald. Het diep verstoorde westelijk deel van het fort wordt niet binnen het monument opgenomen.

WAARDERING

Conform de KNA-systematiek.

Waarden	Criteria	Waardering	Onderbouwing
Beleving	schoonheid	ja	De resten van het fort zijn nog herkenbaar aan het maaiveld
	herinneringswaarde	ja	De resten herinneren aan de krijgsgeschiedenis van 's-Hertogenbosch
Fysieke kwaliteit	gaafheid	3	Gaafheid scoort hoog (binnen het monument) aangezien de resten van muurwerk nog tot dicht onder het maaiveld bewaard zijn gebleven. Wallen zijn waarschijnlijk grotendeels verdwenen.
	conservering	2	Organische resten zijn mogelijk alleen in diepe sporen onder het grondwater bewaard gebleven.
Inhoudelijke kwaliteit	zeldzaamheid	2	Zeldzaamheid scoort gemiddeld omdat er meerdere forten uit deze tijd bewaard zijn gebleven.
	informatiewaarde	2/3	Informatiewaarde scoort gemiddeld aangezien het verloop van het muurwerk en de grachten vrij goed bekend is. Over de bebouwing binnen het fort is veel minder bekend. Hiervan is de informatiewaarde hoger.
	ensemblewaarde	3	De ensemblewaarde scoort hoog omdat het een deel betreft van de vestingwerken rond 's-Hertogenbosch.
	representativiteit	2	Het fort is qua technische opbouw representatief voor de forten rond 's-Hertogenbosch maar wijkt op enkele punten af.

SOM1025 fort Sint Anthonie



Binnen het monument zijn twee vrijstellingsregimes van toepassing:

- Binnen de geel gekleurde contour is voor alle ingrepen waarbij de ondergrond dieper dan 50 cm onder het huidige maaiveld wordt geroerd of grond wordt opgebracht een omgevingsvergunning noodzakelijk. Tot de vergunningplichtige ingrepen horen alle graafwerkzaamheden waaronder: ophogen, planten van grote bomen en uitgraven van watergangen. Het schonen van watergangen en maaien is niet vergunningplichtig mits de ondergrond niet wordt geroerd.
- Binnen de groen gekleurde contour is voor alle ingrepen waarbij de ondergrond dieper wordt geroerd dan 2,80m +NAP of grond wordt opgebracht een omgevingsvergunning noodzakelijk. Deze diepte is gebaseerd op de diepte ligging van de gracht rond het fort. Aangezien deze zone plaatselijk sterk is opgehoogd (langs de Vughterweg) maar plaatselijk niet is opgehoogd verschilt de diepte van de ingrepen die vergunningplichtig zijn. Tussen de 300 cm (Vughterweg) en de 20 cm (Bossche Broek). Tot de vergunningplichtige ingrepen horen alle graafwerkzaamheden waaronder: ophogen, planten van grote bomen en uitgraven van watergangen. Het schonen van watergangen en maaien is niet vergunningplichtig mits de ondergrond niet wordt geroerd.